

Gerard en Marc Verhoef zetten windmolen in voor actief grondwaterbeheer

'Grondwaterbeheer met zon en wind'

Het project 'Sturen met grondwater' van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) haalt het beste naar boven bij de zeven deelnemers aan een innovatieve 'bedrijvenproef' in Spengen. Op enkele bedrijven wordt al helemaal geen netstroom meer gebruikt voor het pompen bij de drukdrainage. Daar wordt de energie voor het grondwaterbeheer opgewekt door zon of wind.

De regen valt met bakken uit de hemel als vader Gerard en zoon Marc Verhoef van mening zijn dat de windmolen die zorgt voor het actieve grondwaterbeheer nauwkeurig genoeg is afgesteld. 'Als het goed is hebben we er voorlopig geen omkijken meer naar', stelt Marc tevreden vast. Gerard knikt: 'Normaal gesproken wordt er de komende maanden vooral water in de vaart geloosd. Pas vanaf het voorjaar keert het om: dan wordt het water juist vanuit de sloot in de pvc-ton van drie kuub gepompt, zodat het grondwaterpeil via de drukdrains hoger kan worden gehouden.'

Middle of nowhere

Een hoog grondwaterpeil gaat inklinking en daling van de veenbodem en daarmee CO₂-emissie tegen. Dat is het voornaamste doel van het project 'Sturen met grondwater' van het waterschap. Verhoef is een van de zeven deelnemende veehouders. In Polder Spengen zijn de meeste pompen van de geïnstalleerde

drukdrainages aangesloten op het elektriciteitsnet. 'Voor ons was dat hier geen optie', wijst Marc om zich heen. 'Dit drie hectare grote perceel in Polder Kockengen ligt in de middle of nowhere, op ruim een kilometer afstand van de boerderij.'

Zonne- en windenergie

Dat geldt uiteraard voor veel meer percelen in veenweidegebieden. Veehouder Klaas Hoogendoorn loste het op door de stroom voor het drukdrainagesysteem op te laten wekken door zonnepanelen. De energie wordt opgeslagen in een accu, wat volgens HDSR-projectleider Annette van Schie geen overbodige luxe is. 'In droge zomers, zoals die van 2018 en 2019, moeten de pompen ook 's nachts draaien. Dan is er geen zon, dus onttrekt het systeem de stroom aan de accu.' Vader en zoon Verhoef, die zeventig koeien melken, kozen begin vorig jaar voor hernieuwbare energie die ook 's nachts beschikbaar is: wind. Ze bedachten een systeem dat wordt aangestuurd door

Vader Gerard en zoon Marc Verhoef maken de windmolen die zorgt voor het actieve grondwaterbeheer 'winterklaar'.

twee vlotters in de ton. 'Zonder windmolens zou Nederland er niet zijn geweest', doceert Gerard. 'Nieuw aan onze kleine windmolen is dat hij het water een groot deel van het jaar niet uit maar in het land moet pompen.' Marc: 'Met een vlotter die contra werkt, wordt het water in de ton gepompt en vervolgens in de onderwaterdrains gedrukt. Het werkt als een tiere-lier. Veen is net een spons. In de gortdroge zomer van 2018 is de vlotter een keer

blijven hangen. Daar kwamen we achter toen we zagen dat het land kletsnat was, zelfs de greppels stonden vol water.'

Oplossing

Het door Verhoef uitgedokterde systeem is inmiddels gekopieerd door een veehouder in Kamerik, die er het grondwaterpeil op een perceel van 8,5 ha mee regelt, en de verwachting is dat het meer navolging gaat krijgen. 'Als je kijkt wat het per hectare kost, is ons systeem het goedkoopst', stelt Marc tevreden vast. 'Het mooie is dat het bijna altijd waait, ook 's zomers. En voor zeldzame windstille periodes hebben we een oplossing bedacht: het peil in de ton neemt dan het slootwaterpeil over, waardoor het water toch in de onderwaterdrains wordt gedrukt.' Het project loopt tot 2021, maar is volgens projectleider Van Schie nu al geslaagd. 'Als deze bedrijvenproef iets aantoonde, dan is het wel dat veehouders met creatieve en innovatieve oplossingen komen als je ze de ruimte geeft. Dit project is echt iets van het waterschap en de boeren samen. Het haalt in alle betrokkenen het beste naar boven.'

Aanjager in vogelvlucht

- ≡ Kringloopgedachte in bedrijf
- ≡ Precisie landbouw in de fruitteelt
- ≡ Veen, voer en verder
- ≡ Proefpolder kringlooplandbouw
- ≡ Kleine windmolens, groot voordeel
- ≡ Minder middelen met spuitcomputer

Programma Aanpak Veenweiden in het kort

Het programma Aanpak Veenweiden van de provincie Utrecht richt zich op het ontwikkelen en testen van innovaties in het landelijk gebied. Het doel is het afremmen van bodemdaling en het realiseren van een duurzaam watersysteem. Praktijkgerichte pilots vormen de rode draad. Het programma kent vijf thema's: het nieuwe melkveebedrijf, nieuwe verdienmodellen, nieuwe watersystemen, nieuwe oplossingen voor infrastructuur & bebouwing en proces & ondersteunend onderzoek. De afgelopen vijf jaar hebben 21 projecten cofinanciering ontvangen. Dit programma is nu zo goed als afgerond. Op pagina 4 en 5 van deze Aanjager kunt u meer lezen over enkele projecten. De provincie Utrecht erkent de problematiek rond bodemdaling en stelt binnenkort een uitvoeringsprogramma op bij de visie op Bodemdaling. Naast middelen van het Rijk, o.a. via de regiodeal Groene Hart, zullen ook provinciale middelen op het thema 'Aanpak bodemdaling' worden ingezet in de Utrechtse veenweiden. Meer informatie: renske.klein@utrecht-west.com.

Samenwerken tegen bodemdaling

Het is nog niet zo lang geleden dat de verzakkende veenbodem in het veenweidegebied op de koop toe werd genomen. Het waterpeil werd op een goed niveau gehouden voor de agrarische functie zonder veel rekening te houden met bodemdaling. Inmiddels is bekend dat door de bodemdaling in het landelijk gebied veel CO₂ vrijkomt. In het Klimaat-akkoord zijn afspraken gemaakt over vermindering hiervan. Daarnaast hebben zakkende huizen en wegen grote financiële gevolgen. Er wordt gezocht naar structurele oplossingen en een duur-

zaam watersysteem. We zijn erin geslaagd om de bodemdalingsproblematiek op de juiste plekken onder de aandacht te brengen. Dat heeft onder andere geresulteerd in het programma Aanpak Veenweiden, waarin innovatieve projecten worden aangejaagd. Het is mooi dat de urgentie van het probleem in de regio en ook landelijk nu op de politieke agenda staat. De provincie Utrecht spreekt in haar coalitieakkoord de ambitie uit om in 2030 een gemiddelde reductie van de bodemdaling in de veenweidegebieden te bewerkstelligen

van 50%. En ook het Rijk wil bodemdaling aanpakken om Nederland klimaatbestendig te maken. Dit is het moment waarop we moeten doorpakken. Ik ben er vurig van overtuigd dat het de hoogste tijd is om als provincies, waterschappen, gemeenten en rijksoverheid samen met de ondernemers in het gebied te zoeken naar oplossingen en onze verantwoordelijkheid te nemen. Doen alsof het probleem er niet is omdat je bang bent dat het geld kost, is geen optie meer. Laten we, ieder vanuit onze eigen verantwoordelijkheid, nu eens echt aan de slag gaan!

Bert de Groot, hoogheemraad HDSR en voorzitter van de stuurgroep Aanpak Veenweiden

Kringloopgedachte stevig verankerd in biologische bedrijfsvoering Rutger en Christianne Hennipman

‘Bodem kan tegen een stootje, blijkt na eerste jaren zonder kunstmest’

Nadat Rutger Hennipman in 2013 het gangbare melkveebedrijf in Westbroek van zijn ouders had overgenomen, besloot hij al snel om het samen met zijn vrouw Christianne over een andere boeg te gooien. De kringloopgedachte die sindsdien in de biologische bedrijfsvoering is geïntegreerd, heeft er onder andere toe geleid dat het melkveebedrijf in zijn eigen ruwvoerbehoefte kan voorzien. Tenminste, als er niet jaarlijks zoveel ganzenvraatschade zou zijn.

Mede door ziekte van zijn vader was er wat ‘achterstallig onderhoud’ aan het bedrijf dat Hennipman zes jaar geleden overnam. ‘Nieuwe ligboxen en een nieuw voerhek hebben onder andere het koecomfort fors verbeterd’, vertelt Rutger. ‘Het idee daarachter was dat we liever de leeftijd van de koeien verdubbelden dan het aantal koeien. Dat is gelukt: de gemiddelde levensproductie per koe ging van circa 25.000 naar 51.000 kg. We zitten nu op acht jaar maar het streven is tien jaar. Dat lijkt haalbaar met koeien die dankzij het inkruisen van Holstein met Brown Swiss steeds sterker zijn op een rantsoen dat steeds minder krachtvoer en steeds meer gras bevat.’

Meerwaarde

De ramp met vlucht MH17, of beter gezegd de Russische boycot op agrarische producten en forse melkrijdsdaling die eruit voortvloeide, dwong Rutger en Christianne de bedrijfsvoering tegen het licht te houden. ‘Dat we goed met dieren en de natuur willen omgaan, kun je niet los zien van onze christelijke levensovertuiging’, vindt Christianne. ‘De tijd en energie die we in dierwelzijn en natuurbeheer steken, geeft onze melk een meerwaarde die in het gangbare afzetkanaal steeds minder werd beloond. We zagen vooral op tegen omschakeling naar biologisch, omdat je dan geen antibiotica meer zou mogen gebruiken.’ Gesprekken met onder andere de

veearts (‘Jullie gebruiken al heel weinig antibiotica’) trokken het echtpaar over de streep: op 1 april 2016 vond de eerste SKAL-controle plaats, op 1 oktober 2017 werd de eerste biologische melk geleverd. Rutger: ‘Als bioboer mag je dus wél antibiotica gebruiken, alleen veel minder en het is aan strengere voorwaarden gebonden. We zitten nu op nog geen tien procent van wat een biologische veehouder mag gebruiken.’

Droge zomers

Spannend was uiteraard ook wat de bodem zou gaan doen, zonder kunstmest en met minder dierlijke mest. Christianne: ‘Ten opzichte van ons laatste gangbare jaar, 2015, is de grasopbrengst met slechts tien procent afgenomen. Dat geeft aan dat de bodem tegen een stootje kan. Misschien komt dat deels doordat wij al jaren ruige mest met daarin zelfgeteelde miscanthus uitrijden.’ Rutger: ‘Wat de bedrijfsvoering en de financiën betreft waren de afgelopen omschakel jaren lastig, mede door de droge zomers van 2018 en 2019, maar ik heb het gevoel dat er steeds meer stabiliteit komt. Ten opzichte van vorig jaar is de melkproductie nu 25 procent hoger, terwijl de koeien tien procent minder krachtvoer krijgen.’

Op de 38 ha waarop de deelnemers aan het project ‘Doorontwikkeling kringlooplandbouw’ momenteel boeren, zorgen

Rutger Hennipman verspreidt miscanthus (olifantsgras) in een van de potstallen voor het jongvee.

ganzen jaarlijks voor ruim € 20.000 aan vraatschade. Rutger: ‘Dat schadebedrag wordt vergoed, maar het gaat wel ten koste van de grasopbrengst. Zonder die vraatschade zouden we op ruwvoergebied al zelfvoorzienend zijn.’

Finetunen

Naar aanleiding van bodemmonsters die in het kader van het project zijn genomen, worden in 2019 gerichte maatregelen genomen: zo moet bemesting met zwavel voor een betere stikstofbenutting en meer eiwit in het gras zorgen, terwijl

het doorzaaien met klaver onder andere het drogestofgehalte en de smakelijkheid van het gras moet verbeteren en meer stikstof uit de lucht moet halen. Christianne: ‘Hoe hoger de kwaliteit van het ruwvoer dat we van ons eigen land halen, hoe minder krachtvoer we hoeven te kopen.’ Rutger: ‘Finetunen, dat is het, doorontwikkelen. Het omschakelen ging zeker niet vanzelf, maar we zijn al veel verder dan we drie jaar geleden hadden durven hopen.’ Meer informatie over het project Doorontwikkeling kringlooplandbouw vindt u op www.lami.nl.

Over boerderij De Bonte Parels

De naam ‘De Bonte Parels’ van Rutger en Christianne Hennipman verwijst behalve naar het bonte vee ook naar de vele activiteiten náást het melken van de zestig koeien. Zo wordt er biologisch vlees verkocht, is er elke maand een open dag, is er ruimte voor (kinder)feestjes en picknicks en vindt er natuurbeheer plaats in de vorm van slootkantenbeheer (1,5 ha) en vrijwillig weidevogelbeheer (uitgestelde maaidatum op 5 ha). En vorig jaar trok theatervoorstelling ‘Koning van het grasland’ circa 700 bezoekers.

Emissie beperken bij het mesten

Water wordt aangebracht net nadat de sleufkouters de mest in de bodem hebben geïnjecteerd.

Emissiearm bemesten: dat klinkt bijna te mooi om waar te zijn. Toch zijn er in de provincie Utrecht twee melkveehouders die goede resultaten behalen met vernieuwende methodes.

Mest en water bijna tegelijk

Maiko Vlooswijk en Margreet Brouwer uit Montfoort hebben een manier bedacht om zo veel mogelijk stikstof in de bodem te brengen en zo min mogelijk ammoniak

uit te stoten. Zij ontwikkelden een mesttank voor mest én water ineen. Een sleufkouter legt de mest rechtstreeks in de bodem en direct daarna laat je er water overheen lopen in een verhouding 1:2. Je benut de mest zo veel beter en er komt minder ammoniak in de lucht omdat dat afgevangen wordt door het water. Je ruikt nauwelijks meer iets als er gemest is. De mesttank is met een inhoud van bijna 20 kuub behoorlijk zwaar. Ze boeren op klei, dus is het belangrijk dat de zware tank zo weinig mogelijk op de bodem drukt, anders verdicht deze. Daarom gebruiken ze speciale drukwisselbanden, om de bandendruk heel snel te regelen. Op het land rijdt Vlooswijk met 0,8/0,9 bar, maar als hij de weg op moet kan de druk verhoogd worden tot een normaal niveau. Zo spaart hij niet alleen de bodem, maar ook zijn banden en brandstof.

Automatische mestdosering

In Nieuwer Ter Aa hebben melkveehouders Wim van Vliet en Frederik de Wit een nieuwe mesttank in gebruik genomen met een automatische mestdosering. Deze bepaalt zelf hoeveel mest aangevend wordt aan de hand van de rijnsnelheid. Elk stukje grond krijgt niet te weinig, maar zeker ook niet te veel. Wie GPS heeft op zijn trekker, kan die koppelen aan de mesttank, zodat hij zelf precies bijhoudt waar al is gemest. De tank heeft 28 uitlopen, verdeeld over vijf secties. Komt hij op een stuk waar volgens de GPS al gemest is, dan wordt de bewuste sectie automatisch afgesloten. Zo voorkom je dubbele bemesting.

Beide mesttanks zijn ontwikkeld met behulp van POP3-subsidie. Meer weten? Stuur dan een e-mail naar info@utrecht-west.com.

Van Maaswaal Fruit doet mee aan project Duurzame Fruitteelt in Utrecht (DUIT)

‘Drone en gps stellen boomgaardspuit in staat maatwerk te leveren’

In de machineloods van Van Maaswaal Fruit in 't Goy staat de ‘boomgaardspuit van de toekomst’, waarmee Willem van Maaswaal vanaf komend voorjaar gaat experimenteren. Fabrikant is KWH Holland, dat een van de initiatiefnemers is van het project Duurzame Fruitteelt in Utrecht (DUIT).

In de machineloods van Van Maaswaal Fruit staan ook twee 3-rijige 3R32-boomgaardspuiten met een hoge depositie. De net afgeleverde boomgaardspuit is uitgerust met venturidoppen en het VLBS-systeem, een aangepaste versie van het VLOS-systeem, dat voor een driftreductie van minimaal 95 procent zorgt (VLOS = Variabel LuchtOndersteuningsSysteem, VLBS = Variabel LuchtondersteuningBalansSysteem). ‘Nieuw is dat deze boomgaardspuit wordt voorzien van tientallen sensoren’, vertelt Van Maaswaal, terwijl hij de displays bekijkt die straks in de trekkercabine komen te hangen. ‘Nieuw is ook dat er GPS op zit. Dat maakt het mogelijk om tot op boomniveau te spuiten, met behulp van zogenoemde taakkaarten.’

Veel gericht

Een boomgaard van Van Maaswaal is eerder dit jaar met behulp van een drone nauwkeurig in kaart gebracht. ‘Het idee is dat we veel gericht gaan spuiten en bemesten’, legt Van Maaswaal uit. ‘De dronevluchten hebben een gedetailleerd beeld van de ziektedruk en de vitaliteit opgeleverd, letterlijk tot op boomniveau. Dankzij het VLBS-systeem hielden we tijdens het spuiten al rekening met de windrichting en -snelheid. CDS-Image en CDS, zoals deze technieken heten, maken

maatwerk mogelijk: dankzij koppeling aan weers- en waarschuwingssysteem QMS-fruutteelt krijgt iedere boom straks tijdens een spuitronde de juiste middelen in de juiste dosering op het juiste tijdstip.’

De middenreductie waarmee dat gepaard gaat, scheelt geld en is uiteraard beter voor het milieu. Van Maaswaal benadrukt dat het om een experiment gaat, als onderdeel van een project dat via proeven, demonstraties en workshops de tuinbouw rendabeler en duurzamer moet maken. ‘Die sensoren zijn nog veel te duur om er een hele 3-rijige spuit van te voorzien, daarom is voor een enkelrijer gekozen. Dit is een eerste, veelbelovende stap. Met behulp van de sensoren zou ik bijvoorbeeld tijdens een spuitronde ook heel graag vruchten tellen, zodat we tijdig weten wat voor oogst we kunnen verwachten.’

Grote verschillen

Van Maaswaal, die met zijn broers Teunis en Jan appels en peren teelt, bedenkt ter plekke nog een toepassing voor de sensoren. ‘Bloesems tellen in het voorjaar. Per perceel zijn de verschillen soms groot. Als met behulp van de sensoren een taakkaart kan worden gemaakt die een nauwkeurig bloesembeeld geeft, kan een dunnend middel veel gericht

Willem van Maaswaal bekijkt de displays die straks in de trekkercabine komen te hangen.

worden gespoten. Dat levert een flinke middelreductie op én resulteert in een veel mooiere, egalere boomgaard. Het is

nu nog toekomstmuziek, maar met dit project zouden we best eens een flinke stap in die richting kunnen zetten.’

Over het project Duurzame Fruitteelt in Utrecht

Het project Duurzame Fruitteelt in Utrecht (DUIT) is een initiatief van enkele Utrechtse toeleveringsbedrijven, die de fruutteelt rendabeler en milieuvriendelijker willen maken door fruittelers te laten zien dat investeren in productie op de lange termijn gaat lonen. Er is gekozen voor vier thema's: Precisie-teelt, Biologische Fruitteelt, Klimaatneutraal fruittelen en Agroforestry. De uitvoering en organisatie van het project is in handen van adviseurs van Delphy. Kijk voor meer informatie over het project op www.delphy.nl. Het project wordt mogelijk gemaakt door bijdragen van de Europese Unie en de provincie Utrecht in het kader van het POP3-programma en heeft een looptijd van drie jaar.

Spoelplaats voorkomt emissie naar sloot tijdens schoonspuiten trekkers en machines

Op het melkveebedrijf van maatschap J. de Vos in Cabauw belandt water dat wordt gebruikt voor het schoonmaken van de trekkers en de machines niet meer in sloot. Mede dankzij de POP3-subsidieregeling Jonge Landbouwers werd afgelopen zomer een spoelplaats aangelegd, die ervoor zorgt dat het spoelwater wordt opgevangen in een put van 150 kubu.

In maatschap met hun zoon Joël, melken José en Angela ongeveer 150 koeien. Ze hebben daarvoor 75 ha land tot hun beschikking én een flink machinepark, want aan de ruwvoerwinning en het uitrijden van de mest komt geen loonwerker te pas. De Vos is niet alleen zuinig op zijn land en zijn melkkoeien, maar ook op zijn machines die regelmatig worden schoongespoten. ‘Sinds afgelopen zomer gebeurt dat op een spoelplaats die aan alle eisen voldoet’, legt hij uit. ‘Omdat Joël ook in de maatschap zit, kwamen we in aanmerking voor de Jonge Landbouwers-regeling voor boeren van 40 jaar of

jonger. Daar hebben we dankbaar gebruik van gemaakt.’

Op het ruime erf werd de spoelplaats voor de machineloods gerealiseerd. Op de inklinkende veenweidebodem was onderheien nodig. ‘Zoals alles wat je hier bouwt of aanlegt’, weet De Vos. De maatschap is lid van de agrarische natuurvereniging Lopikerwaard en heeft plannen voor zonnepanelen en een veegmachine, een investering die in aanmerking komt voor de subsidieregeling ‘Regionaal partnerschap voor water en bodem’ van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (zie artikel op pag. 7).

De projecten op deze pagina zijn mede mogelijk gemaakt dankzij POP3-subsidie. Dit geldt ook voor de mesttanks waarmee emissie-arm wordt bemest (pag. 2), het op- en afrolbare dekkleed en de studiegroep Voor-komen is beter dan genezen (pag. 8).

Gewapend met een hogedrukreiniger, poseren Joël de Vos, José de Vos, Niels van Bommel (stagiair) en Harmen de With (stagiair) op de nieuwe wasplaats.

Onderzoeker Jeroen Pijlman van het Louis Bolk Instituut licht het onderzoekstraject Veen, Voer en Verder toe

‘Lisdodde, de teelt van de toekomst?’

Natte teelten wordt genoemd als een van de maatregelen om veenafbraak, en daarmee bodemdaling en broeikasgasemissies in de veenweiden, terug te dringen. Maar is dit een realistisch alternatief?

In het onderzoekstraject Veen, Voer en Verder zijn de eerste vragen over natte teelten beantwoord. ‘We weten nu dat lisdodde op vernatte veengrond groeit, gemiddeld 10 ton droge stof per hectare produceert en dat bij voldoende nutriënten een opbrengst van 20 ton droge stof haalbaar is’, aldus onderzoeker Jeroen Pijlman van het Louis Bolk Instituut. Maar er leven nog veel vragen, zoals: wat is het effect op het milieu en broeikasgassen? Hoe lang gaat het gewas mee? En hoeveel nutriënten heeft het nodig? Deze vragen illustreren dat we pas aan het begin staan van de ontwikkeling van een natte-teeltenketen.

Veen

Vernatten van veen remt bodemdaling. De meest extreme vorm van vernatting is water tot op of boven maaiveld zetten. Maar welke teelten passen daarbij? Dat was de eerste vraag waar het onderzoek Veen, Voer en Verder zich op richtte. Lisdodde lijkt de meeste potentie te hebben in vergelijking met de andere onderzochte gewassen: riet, miscanthus en wilg. Van deze vier gewassen behaalden lisdodde en riet de hoogste opbrengsten op de proefvelden bij KTC Zegveld: variërend van 5 tot ruim 20 ton droge stof per hectare. Deze variatie is te verklaren door een aantal factoren. Zo is lisdodde productiever als ze geplant wordt op een niet afgeplagde zode ten opzichte van een afgeplagde zode, en bij voldoende beschikbare nutriënten. De gewassen wilg en miscanthus bleken zich niet te lenen voor natte veenbodems met een grondwaterpeil van -20 cm en hoger. Lisdodde kwam als meest perspectiefvol uit het onderzoek, onder andere vanwege de mogelijke toepassin-

gen van de biomassa. Riet bleek echter productiever dan lisdodde wanneer het grondwaterpeil net onder of rond het maaiveld stond.

Voer

Gedurende het onderzoekstraject is verkend of lisdodde ingezet kan worden als veevoer. ‘Uit de voederproeven blijkt dat ingekuilde lisdodde in het rantsoen van droge koeien tot enkele kilo’s droge stof is in te passen. En bij melkkoeien kan het als eiwitarme structuurbron dienen naast het eiwitrijke veenweidengras’, geeft Pijlman aan. Als de lisdodde pas in de winter geoogst wordt, kan het dienen als strooisel. De waterabsorptie van lisdodde ligt lager dan stro, maar hoger dan bijvoorbeeld riet.

Verder

‘Met dit onderzoek hebben we de eerste stappen gezet in het verkennen van natte teelten als oplossingsrichting voor toekomstige natte delen van het veenweidengebied, maar daarmee zijn we er nog niet’, licht Jeroen Pijlman toe. ‘We hebben nog openstaande vragen, de afzetmogelijkheden zijn daar onderdeel van. Deze hebben invloed op de teelt en het beheer van het gewas. Met andere woorden, met welk doel ga je de gewassen inzetten en welke toepassingen passen daarbij? Daar zetten we in het vervolgonderzoek op in.’ ‘We zitten nog midden in de experimenteerfase’, beaamt Youri Egas van KTC Zegveld. Hij volgt de lisdoddevelden in Zegveld op de voet en is bovendien betrokken bij andere pilots. ‘De kennis die we in Veen, Voer en Verder opdoen help ik door te vertalen naar de opschaling van pilots, zoals in Marickland.’

Het planten van lisdodde op het KTC Zegveld.

Het onderzoek kon worden uitgevoerd dankzij provincie Utrecht, provincie Zuid-Holland en Radboud Universiteit.

En meer...

Nieuwsgierig geworden naar eerste resultaten van Veen, Voer en Verder? Bekijk voor uitgebreidere informatie, ervaringen en resultaten van het onderzoek naar natte teelten de brochure ‘Natte teelten voor het veenweidengebied’, te downloaden via www.louisbolk.nl/brochure-natte-teelten.

‘Klei in veen’ biedt perspectief

Verkenkend onderzoek om in veenweidegebieden de bodemdaling en de CO₂-emissie af te remmen door klei aan veengrond toe te voegen, heeft positieve resultaten opgeleverd. Van een afsluitende kleideklaag op het veen is volgens onderzoeker Joachim Deru geen sprake. ‘Als er voor die methode al voldoende klei beschikbaar zou zijn, zou de infrastructuur in veenweidegebieden te veel worden belast door de aanvoer ervan.’ De verkenning heeft volgens hem het licht op groen gezet voor vervolgonderzoek naar de inspoeling van kleideeltjes in de veengrond. ‘Een langere periode van monitoring moet ook uitwijzen wat de dempende effecten van “klei in veen” zijn op de bodemdaling en de CO₂-uitstoot. Daarnaast moet vervolgonderzoek uitwijzen of metalen in de klei impact hebben op de diversiteit en activiteit van het bodemleven.’ Het verkennend onderzoek werd uitgevoerd door het Louis Bolk Instituut en het Veenweide Innovatie Centrum en gefinancierd door LTO Noord en de provincie Utrecht.

Veenbessenteelt in de veenweiden

De veenbes, ook wel bekend als cranberry, is een plant die gedijt bij hoge grondwaterstanden en zure gronden. Die eigenschappen maken de veenbes mogelijk tot een economische interessant alternatief in de veenweiden op plekken waar het te nat wordt voor de huidige vorm van melkveehouderij. Vooral ook omdat er al een afzetketen voor veenbessen is.

In 2015 is op proefboerderij KTC Zegveld een experiment gestart met de veenbessenteelt. In eerste instantie ligt de focus op het verminderen van concurrentie met grassen en kruiden. Aanplant in biologisch afbreekbaar doek en intensief onkruid wieden lijken het meest perspectiefvol. Met die kennis is in 2018 een nieuw veenbessenveld aangelegd.

Belangrijk leerpunt is dat de teelt van veenbessen een echte tuindersactiviteit is. Wekelijks (on)kruid wieden is nodig. Voor een melkveehouder is dat in sommige periodes lastig te combineren wanneer andere activiteiten ook veel aandacht vragen.

Rapportages ‘Aanpak Veenweiden’

Verschillende onderzoeken uit het programma Aanpak Veenweiden zijn inmiddels afgerond. Van elk afgerond project is een eindrapport te vinden op www.utrecht-west.com/pilotsveenweiden. Daar staat vanaf 21 november ook een overkoepelende eindrapportage waarin alle onderzoeken, afgerond of nog lopend, worden opgenomen. Tevens is er een handzame flyer gemaakt, die u kosteloos kunt bestellen via info@utrecht-west.com.

Veehouders raken doordrongen van belang juiste moment eerste drijfmestgift

'Je moet het gras voeden als het honger heeft, maar wanneer is dat?'

Je moet het gras voeden als het honger heeft. Ook met het oog op het reduceren van de afspoeling van meststoffen naar het oppervlaktewater, is het belangrijk om de eerste mest in het vroege voorjaar op het juiste tijdstip aan te wenden. Onder de vlag van het project 'Proeftuin Veenweiden Natura 2000' hebben twintig veehouders en PPP-Agro de basis gelegd voor een adviestool die meer houvast moet bieden.

Zodra de bodemtemperatuur 6°C is, kun je eind februari of begin maart mest gaan uitrijden. Met dat advies is volgens projectcoördinator Wim Honkoop van PPP-Agro waarschijnlijk weinig mis, maar de praktijk is veel weerbarstiger. 'Een proef met tientallen bodemthermometers heeft in 2018 en 2019 uitgewezen dat de bodemtemperatuur geen parameter is waar je als veehouder op kunt vertrouwen. Het is ook geen goed alternatief voor de T-som. Onderzoek naar de aanwendingsstijdstippen op verschillende bodemtemperaturen, bood te weinig houvast en maakte duidelijk dat de bodemtemperatuur niet doorslaggevend is voor het bepalen van het optimale aanwendingsstijdstip.'

Draagkracht

Volgens veehouder Jan Graveland in Oudewater, een van de twintig deelnemers, is de draagkracht van de bodem de belangrijkste factor. 'Ik ken mijn land als geen ander, weet precies wat 'vroeg land'

en 'laat land' is. Ook als de bodemtemperatuur aangeeft dat alle seinen op groen staan ga ik toch nog geen mest uitrijden als mijn inschatting is dat het nog te nat is om het land op te gaan.'

'Door een late vorstperiode, duurde het in 2018 heel lang voor de bodemtemperatuur 6°C was. Ik heb daar niet op gewacht maar ben diep in maart mest gaan uitrijden zodra het kon, omdat het aantal weken tot de start van het beweidingseizoen anders ook te krap zou worden. Dit jaar waren de omstandigheden gunstiger en heb ik twee keer mest uitgereiden: een gift van 10 m³/ha rond 18 februari en rond 10 maart nog een gift van 15 m³/ha op de maaipercelen en 10 m³/ha op de weidepercelen.'

Bewustwording

Naar aanleiding van de projectresultaten ontwikkelen PPP-Agro en WUR momenteel een adviestool, die in december op een informatiebijeenkomst wordt gepresenteerd (houd de LaMi-nieuwsbrief in

Wim Honkoop (links) en Jan Graveland bij het sleepslangensysteem waarmee de drijfmest wordt verdund en verspreid.

de gaten). 'De tool geeft aanvullende informatie over de afspoelingsgevoeligheid van de bodem, aan de hand van de actuele bodemvochttoestand en de vochtverwachting voor de komende 48 uur', legt Honkoop uit. 'Daarnaast wordt rekening gehouden met de verwachte gemiddelde temperatuurontwikkeling, de windsnelheid (met het oog op het verwaaiing van de ammoniak) en de daglengte en de lichtintensiteit.'

In combinatie met zijn inschatting van de draagkracht, kan iedere veehouder volgens hem dankzij de tool een betere inschatting maken van het optimale bemestingstijdstip. 'Bewustwording is het allerbelangrijkste. Vlieg niet blind het land in zodra het mag en kan, maar denk na over factoren die van invloed zijn op de uitspoeling en de bijdrage van de drijfmest aan de gewenste grasgroei.' Kijk voor meer informatie op proeftuinveenweiden.nl.

Gras kan op veen met minder kunstmest toe

Onder de vlag van het project 'Proefpolder Kringlooplandbouw', onderzoeken enkele veehouders in de polder Groot Wilnis-Vinkeveen hoe ver ze terug kunnen gaan met hun kunstmestgift. En in het verlengde daarvan hoe ze door de benutting van dierlijke mest te verbeteren toch een goede grasopbrengst en -kwaliteit kunnen blijven realiseren. 'Minder stikstof leidt tot gras met een lager eiwitgehalte', weet adviseur Wim Honkoop van PPP-Agro Advies, dat samen met het Louis Bolk Instituut nauw betrokken is bij het project. 'Op zich geeft dat niet, omdat het gras in veenweidegebieden over het algemeen hoge eiwitgehalten heeft. Te hoog vaak zelfs, mede door de mineralisatie van de veenbodem, met het gevaar van te hoge ureumgehalten in de melk.' Volgens Honkoop kunnen veehouders in veenweidegebieden terug naar een totale N-gift van 350 kg, waarvan 250 kg uit dierlijke mest (maximale ruimte) en 100 kg zuivere N uit kunstmest. 'Ik baseer me dan vooral op de ervaringen binnen dit project, waarbij in juni de laatste kunstmest werd gestrooid. De rest van het jaar, na de tweede snee, zorgde de bodemmineralisatie voor voldoende stikstof.'

Klei op veen

Iedere veehouder moet het advies vertalen naar zijn eigen situatie. Honkoop: 'Van belang is op wat voor veengrond je boert: hoe groot is het mineraliserend vermogen van de bodem? In de Alblasserwaard met klei op veen is dat een heel ander verhaal dan in Groot Wilnis-Vinkeveen. Ook het type bedrijfsvoering is van belang. Een intensiever bedrijf met een productie van rond 20.000 kg melk/ha of meer, kan vaak niet uit de voeten met een jaarlijkse kunstmestgift die 100 kg zuivere N bevat. Het eiwitgehalte van met name de eerste en tweede snede gras wordt dan te krap, wat leidt tot extra aankoop van eiwit van buiten het bedrijf. Een wat extensiever bedrijf, met een productie van 18.000 kg melk/ha of minder op grond met een voor veen normaal mineraliserend vermogen, wél. Op voorwaarde dat de drijfmest netjes en met water verdund wordt uitgereiden.'

Het project wordt mede mogelijk gemaakt door Waterschap Amstel, Gooi en Vecht, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling en de provincie Utrecht.

Marickenland draagt bij aan ontwikkeling lisdoddeketen

In de plannen voor natuurontwikkeling in Marickenland bij Vinkeveen is een pilot van 50 ha lisdodde ingetekend. Het hoofddoel van de lisdodde is het verwijderen van nutriënten uit de bovenlaag om natuur te ontwikkelen zonder dat er afgeplagd hoeft te worden. Daarnaast wil de provincie Utrecht met deze pilot bijdragen aan het verder ontwikkelen van de keten voor lisdoddeaanbod en -afname. Youri Egas van het KTC Zegveld levert kennis en ervaring aan de pilot: 'Er wordt nu eerst geëxperimenteerd met zes

hectare lisdodde om te onderzoeken hoe we de teelt van lisdodden hier het beste kunnen uitvoeren en wat er nodig is om het watersysteem aan te passen aan lisdodde. Het zou mooi zijn als straks besloten wordt om die vijftig hectare ook daadwerkelijk vol met lisdodde te zetten. Dan slaan we daar twee vliegen in één klap. Door de lisdodde te oogsten worden de opgenomen nutriënten uit het gebied verwijderd en we produceren een flinke hoeveelheid materiaal waarmee afnemers producten kunnen ontwikkelen.'

Youri Egas inspecteert het lisdoddeproefveld in Zegveld.

Veehouder John Oosterlaken plaatste kleine windmolen achter stal in Oudewater

'Zon in de zomer, wind in de winter'

Het project 'Energieneutrale Melkveehouderij Utrecht' (ENM) moet ervoor zorgen dat de Utrechtse melkveesector het stroomverbruik in 2020 met 75 procent heeft gereduceerd ten opzichte van 2014. Met de aanschaf van een kleine windmolen toont John Oosterlaken op zijn bedrijf in het Oudewater aan dat daarbij vele wegen naar Rome leiden.

Veehouder John Oosterlaken: 'De herbruikbare materialen waaruit de windmolen bestaat, dragen bij aan de natuurlijke en duurzame uitstraling.'

Twee melkrobots moeten er vanaf begin volgend jaar voor zorgen dat Oosterlaken meer tijd heeft voor zijn sportieve gezin en zijn intensieve hobby bij de vrijwillige brandweer. Meer flexibiliteit zal gepaard gaan met een hoger stroomverbruik, realiseert hij zich. 'Daar staat tegenover dat we al 35 jaar aan warmteterugwinning doen en dat er op de vacuümpomp een frequentieregelaar zit.' Vanuit de keuken wijst Oosterlaken naar de draaiende molenwieken die net zichtbaar zijn boven de stal. 'Bovendien wordt een deel van onze stroombehoefte sinds begin juli opgewekt door een vijftien meter hoge windmolen, met een geschatte capaciteit van 30.000 kWh per jaar. Dat is vergelijkbaar met 120 zonnepanelen.'

Energiesysteem

De 'E.A.Z.-Twaalf' is een innovatie van het Groningse bedrijf E.A.Z. Wind en dankt zijn naam aan de diameter van de rotor. 'Zon in de zomer, wind in de winter' is het motto van het bedrijf. Omdat er in de winter vaak wind is, ook 's nachts, vormt de windmolen de basis van het energiesysteem van E.A.Z. Wind, dat bestaat uit een combinatie van een windmolen en zonnepanelen. 'Zonnepanelen heb ik nu nog niet, daar heb ik nog wel bedenkingen bij', blikt Oosterlaken vooruit. 'De windmolen heeft een mast van staal, de wieken en het staartblad zijn van hout. Dat zijn herbruikbare materialen die bijdragen aan de natuurlijke en duurzame uitstraling.' Mede daardoor reageerden de omwonenden enthousiast. 'Dankzij de windmolen weten ze altijd uit welke hoek de wind waait', lacht Oosterlaken, die minder te spreken is over de medewerking vanuit de gemeente. 'Omdat de windmolen vijftien meter hoog is, paste hij niet in het bestemmingsplan. Daardoor heeft het

veertien maanden geduurd voordat alle papieren in orde waren.'

App op smartphone

Dankzij een app op zijn smartphone kan Oosterlaken op de voet volgen hoeveel energie de windmolen genereert. 'Kijk, met een stroomproductie van 240 kWh was zaterdag 10 augustus tot dusver de beste dag. Ons streven is om op energiegebied zelfvoorzienend te worden. In de loop van volgend jaar weet ik wat mijn totale stroomverbruik is, met twee melkrobots erbij, en is ook duidelijk wat de capaciteit van de windmolen is. Het verschil kan ik wegwerken door zelf nog meer stroom op te gaan wekken, met een tweede windmolen of door toch zonnepanelen te plaatsen op het staldak.' Omdat de investering van 44.000 euro nét niet hoog genoeg was, kwam Oosterlaken niet in aanmerking voor de POP3-subsidie Jonge landbouwers. De windmolen bleek wel te voldoen aan de criteria voor de subsidieregeling Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+). 'We zijn er blij mee', concludeert de veehouder. 'De windmolen past gewoon bij het bedrijf. De koeien moesten er even aan wennen, maar voor ons is het alsof-ie er al jaren staat.' Kijk voor meer informatie over 'Energieneutrale Melkveehouderij Utrecht' op www.lami.nl.

Over het bedrijf

In maatschap met zijn vrouw heeft John Oosterlaken in Oudewater een gangbaar melkveebedrijf: hij melkt negentig koeien en heeft daarvoor 52 ha land beschikbaar, waaronder 42 ha grasland. De huiskavel van 16 ha wordt vooral voor beweiding gebruikt.

Energiebesparen in de stal: ontdek de vele mogelijkheden!

Afgelopen jaren is op drie voorbeeldbedrijven in Utrecht getoond wat er mogelijk is op het gebied van energiebesparing. Daarbij is ervaren dat het niet altijd eenvoudig is om als veehouder de juiste keuzes op je eigen bedrijf te bepalen. Er is overlegd met leveranciers van melkapparatuur en stallenbouwers, om samen te zoeken naar mogelijkheden om energiebesparing voor melkveehouders makkelijker te maken. Dit is bij elkaar gezet in de brochure 'Energie besparen in de stal' met praktische tips. Tips die u kunt gebruiken bij de aanschaf van nieuwe apparatuur en waarmee u ook bestaande apparatuur beter kan laten presteren.

Goedkoop is duurkoop

'Goedkoop is duurkoop' is een gezegde. Een belangrijke tip is dan ook: 'Kijk bij de aanschaf van apparatuur niet alleen naar de investeringskosten.' De uiteindelijke

kosten van een apparaat bestaan naast investeringskosten ook uit kosten voor energie en onderhoud. Vraag de leverancier van apparatuur hiernaar en betrek deze kosten in de afweging. Een andere tip gaat over het onderhoud van apparatuur. Goed onderhouden apparatuur gaat langer mee, heeft een lager energieverbruik en geeft minder storingen.

Monitoring met tussenmeters

Op de voorbeeldbedrijven is duidelijk geworden dat het monitoren van het verbruik van apparatuur met tussenmeters veel voordelen heeft. Naast goed inzicht in het verbruik zie je ook meteen of de apparatuur goed functioneert. Loopt het verbruik op, dan is er meestal iets mis. Je kunt dan tijdig ingrijpen en voorkomt calamiteiten door het uitvallen van apparatuur.

Lees de brochure

Er is veel mogelijk en er komen allerlei nieuwe ontwikkelingen aan. Denk aan energieopslag in ijswater ten behoeve van melkkoeling, het beter benutten van de warmte uit de melk en het volgen van de temperatuur van de melk in de voorkoeler. Dit en meer vindt u in de brochure, te vinden op www.lami.nl/ebids. De brochure is opgesteld door CLM en Ruitenberg-advies met financiële ondersteuning van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

Energieneutrale melkveehouderij

Utrecht werkt toe naar een energieneutrale melkveehouderij. Een energieneutraal melkveebedrijf verbruikt op het bedrijf evenveel elektriciteit als het zelf uit duurzame bronnen opwekt (zon, wind of biomassa). Het traject Energieneutrale melkveehouderij laat zien dat het kan,

wat ervoor nodig is, wat het oplevert en wat het kost. Ook wordt verbinding gezocht met andere sectoren en partijen op het thema energie om de innovatiekracht te bundelen.

Fruitbedrijf Van Lint in Montfoort investeert in precisielandbouw

‘Geen restvloeistof meer in de tank aan het eind van de rit’

Fruitbedrijf Van Lint in Montfoort investeerde in een spuitcomputer. Omdat daardoor de drift verder wordt gereduceerd, kwam de investering in aanmerking voor de subsidieregeling ‘Regionaal partnerschap voor water en bodem’.

In de fruitteelt is ‘biologisch’ slechter voor het milieu dan ‘geïntegreerd’, is de stellige overtuiging van Robin Van Lint. ‘Biologische middelen als zwavel en koper zijn weliswaar minder schadelijk, maar je moet ze veel meer spuiten’, legt hij uit. ‘En dan heb ik het nog niet eens over alle extra rondjes die je met de trekker moet rijden, waardoor je veel meer dieselolie verbruikt.’

De teeltwijze van Fruitbedrijf Van Lint is geïntegreerd: door selectief en gericht te spuiten, worden alleen de doelinsecten getroffen en zo veel mogelijk natuurlijke bestrijders ongemoeid gelaten. ‘Nadeel is dat chemische middelen in het oppervlaktewater terecht kunnen komen. Vijf jaar geleden hebben we daarom een KWH Boomgaardspuit gekocht, die is voorzien van driftreducerende venturidoppen en een Variabel Lucht Ondersteuning Systeem (VLOS) dat rekening houdt met de windrichting en -snelheid.’

Opbrengstverhogend

De gerealiseerde driftreductie was fors, maar getriggerd door de subsidieregeling ‘Regionaal partnerschap voor water en bodem’ van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) realiseerde Van Lint zich dat er nog meer in zat. ‘De boomgaardspuit is voorzien van een

spuitcomputer die precies bepaalt hoeveel liter je per hectare spuit. Dat is onder andere afhankelijk van het aantal bomen per hectare.’

Geadviseerd door watermakelaar Harold Vlooswijk diende Van Lint een goed onderbouwde subsidieaanvraag in voor investeringen voor spuitapparatuur die verder gaat dan wettelijk verplicht. ‘Omdat er sprake is van een opbrengstverhogende investering, wordt 40 procent vergoed. Maar ook als de aanvraag niet was gehonoreerd, hadden we het gedaan: dankzij de software kunnen we ons veel nauwkeuriger aan de dosering houden en besparen we tientallen liters per spuitbeurt. Het komt zelden voor dat er aan het eind van de rit nog restvloeistof in de tank zit.’

Precisielandbouw

Volgens Van Lint is met de (spuit)computer de basis gelegd voor precisielandbouw. ‘Combinaties met gps en/of drones zijn de volgende stap. Dan kunnen we meststoffen en chemische middelen in de boomgaard veel pleksgewijzer aanwenden en de wortelsnijder veel gericht inzetten.’ Gedecideerd: ‘Chemische middelen als Captan tegen schurft zijn en blijven nodig om hier fruit te kunnen telen. Bovendien heb je alternatieven nodig,

Met de display in de cabine van de spuittrekker kan Robin van Lint precies zien wat de spuitboom doet.

om af te wisselen. De license to produce die je nodig hebt, krijg je alleen als je laat zien dat je het noodzakelijke middelengebruik met slimme technieken tot het minimum reduceert.’

Een van de voorwaarden van de subsidieregeling is dat de aanvraag door twee fruittelers wordt gedaan. De tweede fruitteiler in dit verband is Gert van Os uit Benschop, die heeft geïnvesteerd in bodemsensoren waardoor via druppelbevloeiing water (en daarmee meststoffen) efficiënter kunnen worden toegediend. Van Lint: ‘Zeker ook interessant voor ons bedrijf, maar je kunt niet alles tegelijk.’

Over het bedrijf

Voor hij begin 2017 toetrad tot de onderliggende maatschap van Fruitbedrijf Van Lint in Montfoort, waar zijn ouders Frans en Anja van Lint al in zaten, volgde Robin van Lint de studierichting Agrarisch Ondernemerschap aan de HAS in Dronten. De oogst van 3 ha appels en 10 ha peren wordt grotendeels op het eigen bedrijf gekoeld maar in Waalwijk gesorteerd en vermarkt. De boerderijwinkel van Fruitbedrijf Van Lint is een begrip in de omgeving.

Agrariërs zien brood in ‘Regionaal partnerschap voor water en bodem’

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) is tevreden over de impact van de subsidieregeling ‘Regionaal partnerschap voor water en bodem’ die tot en met 2021 loopt. Met de slogan ‘Gezocht: agrariërs die de waterkwaliteit verbeteren en/of bodemdaling remmen’ ging het waterschap in 2018 op zoek naar veehouders en fruittelers die in aanmerking zouden komen voor de regeling, die volgens HDSR-adviseur William Neeffes een goede aanvulling is op de POP3-subsidieregeling. ‘We hadden bij de introductie een laagdrempelige stimuleringsregeling voor ogen, met een maximum van 5.000 euro per maatregel gericht op kleine, concrete investeringen.’

In aanmerking komen maatregelen die voorkomen op de ‘Bestuurlijk Overleg Open Teelten en Veehouderij-lijst’ (BOOT), die óf de waterkwaliteit verbeteren óf de bodemdaling in veenweidegebieden remmen. Omdat sinds dit jaar ook de provincie Utrecht 100.000 euro beschikbaar stelt voor maatregelen die de waterkwaliteit verbeteren, is in totaal 310.000 euro beschikbaar. Bij opbrengstverhogende maatregelen is 40 procent van de investering subsidiabel, bij niet-opbrengstverhogende maatregelen 75 procent.

Meer variatie

De belangstelling was van meet af aan groot, met name onder veehouders uit het westelijk deel van het HDSR-werkgebied. ‘Het gros van de aanvragen in 2018 behelsde veegmachines om het erf schoon te houden en zo uitspoeling te voorkomen, en afrasteringen en drinkbakken die voorkomen dat koeien uit de sloot gaan drinken, met afkalving van de oevers als gevolg.’

Om aanvragen uit het oostelijk deel te stimuleren, reserveerde het waterschap dit jaar 70.000 euro specifiek voor agrariërs ruwweg ten oosten van de gemeenten Utrecht en Nieuwegein. Neeffes: ‘De variatie wordt groter, net als het aantal aanvragen. Zo zijn meerdere aanvragen gehonoreerd voor mechanische onkruidbestrijding. Ook kon mede dankzij de regeling een gps-systeem worden aangeschaft voor precisielandbouw. En er zijn diverse erfaanpassingen gesubsidieerd die erfafspoeling voorkomen.’

De subsidieregeling wordt nu geëvalueerd door het waterschap. Dit zal niet tot grote aanpassingen leiden, verwacht Neeffes. Nieuwe aanvragen kunnen waarschijnlijk vanaf februari/maart 2020 worden ingediend. Meer informatie: www.hdsr.nl/agrariërs

Drinkplaatsen voorkomen vertrappen van slootkanten

Om te voorkomen dat koeien de slootkanten vertrappen, heeft veehouder Koen Spruit alle eigen percelen op het bedrijf in Zegveld afgerasterd. De dieren moeten echter wel kunnen drinken: een subsidie in het kader van de HDSR-regeling ‘Regionaal partnerschap voor water en bodem’ stelt Spruit in staat nog twee drinkplaatsen aan te leggen. In maatschap met zijn ouders en vrouw melkt Spruit ongeveer tachtig melkkoeien. ‘Mijn vader begon destijds al met afrasteren van de percelen’, legt hij uit. ‘De koeien kunnen de slootkanten daardoor niet meer vertrappen. Bovendien is het beter voor de grasgroei en ruwvoeropbrengst én voor de natuurwaarden in de slootkanten.’ Op een warme dag heb je het al snel over 150 liter water per koe. Omdat de capaciteit van weidepompen te wensen overlaat, hebben we in het verleden al zeven drinkplaatsen aangelegd. Dankzij de HDSR-regeling komen er daar in het voorjaar twee bij. Hightech zijn de drinkplaatsen niet, wel duurzaam: ze bestaan uit een hardhouten beschoeiing met daar bovenop enkele betonplaten. Spruit: ‘Door ze niet te onderhouden, zakken de drinkplaatsen mee met de inklinkende veenbodem. Een rand voorkomt dat de koeien in de sloot kunnen glijden. Ze kunnen dus genoeg water drinken, maar geen afkoeling zoeken in de sloot. En misschien wel het belangrijkste: de slootkanten worden niet vertrapt.’

POP3-subsidies voor jonge landbouwers

Ben je jonger dan 41 jaar? En wil je investeren in je bedrijf op het gebied van verduurzaming, verbetering van het milieu, klimaatbestendigheid of bijvoorbeeld dierenwelzijn? Dan kun je 30% subsidie krijgen als je gebruikmaakt van de POP3-regeling Jonge Landbouwers. Je kunt minimaal € 10.000 en maximaal € 20.000 subsidie aanvragen.

Je kunt subsidie aanvragen van 2 december 2019 tot en met 7 februari 2020. 26 verschillende typen investeringen komen in aanmerking voor subsidie. De lijst is uitgebreid ten opzichte van vorig jaar. Maar de termijn waarbinnen je de investering moet realiseren is aangepast: je hebt nu 2 jaar de tijd in plaats van 3 jaar.

Overweeg je om met de regeling zonnepanelen of -collectoren aan te vragen? Let dan goed op. De energie die deze leveren moet op je eigen bedrijf gebruikt worden. Je mag dus geen energieleverancier worden voor het net of je burens of wie dan ook. Geïnteresseerd? Bereid je aanvraag goed voor. Na sluiting van de regeling mag je namelijk geen inhoudelijke informatie meer aanleveren, ook geen wijzigingen in je begroting. Als het je nu financieel niet zo goed uitkomt, dan kun je nog een jaar wachten (mits je onder de 41 jaar blijft natuurlijk): eind 2020 staat weer een openstelling Jonge Landbouwers gepland. Dit wordt dan wel de allerlaatste in de periode 2014-2020 van het Plattelandsontwikkelingsprogramma.

Wil je meer weten? Kijk op www.provincie-utrecht.nl/pop3 of neem contact op met Jan Rutten van provincie Utrecht, tel. (030) 258 21 80.

Kleine windmolens

Bent u geïnteresseerd in de aanschaf en of plaatsing van een kleine windmolen? In het rapport 'Kleine windmolens' wordt in acht eenvoudige stappen duidelijk gemaakt wat van belang is bij de aanschaf van een kleine windmolen.

De rapportage is opgesteld naar aanleiding van diverse succesvolle bijeenkomsten en een excursie vanuit het traject Energieneutrale Melkveehouderij (ENM) dat mogelijk is gemaakt met subsidie van de provincie Utrecht. U vindt het rapport op www.lami.nl/rkw.

Vrijwillige sanering varkenshouderijen

Heeft u een varkenshouderij in de Gelderse Vallei of op de Utrechtse Heuvelrug? En veroorzaakt uw bedrijf geuroverlast? Dan kunt u van 25 november 2019 tot 15 januari 2020 subsidie aanvragen als u stopt met uw bedrijf of een locatie van uw bedrijf. Door minder varkenshouderijlocaties moet de geuroverlast in deze vee-dichte gebieden minder worden. Wilt u meer weten? Kijk dan op www.rvo.nl/subsidies-regelingen/sanering-varkenshouderijen.

Van Pachter naar Partner Fase 2 van start

Van Pachter naar Partner, het project van Natuurmonumenten, Wij.land en een aantal pachtboeren in de Vechtplassen wordt uitgebreid naar andere delen van Utrecht. In dit vervolgproject wordt wederom gestart bij de bodem, maar wordt ook gekeken naar kansen voor biodiversiteit op de erven en langs de slootkanten.

Een onderdeel is een bodemcursus. Het doel van de cursus over bodem is inzicht krijgen in oorzaken van bodemproblematiek, van structuurbederf en hoe je de werking van je bodemleven kunt verbeteren. De cursus bestaat uit twee dagen en een excursie. De eerste cursusdag is op 13 januari 2020 en de tweede op 3 februari 2020. Datum van de excursie is in overleg te bepalen. Er zijn geen kosten verbonden aan deze cursus en er zijn nog een aantal plaatsen beschikbaar. De cursus is ook toegankelijk voor boeren die niet pachten bij Natuurmonumenten. Wilt u meer informatie? Bel of mail naar Willem van Weperen (06-13 39 20 85 of w.vanweperen@wij.land).

En ander onderdeel is de erfscan. Hierbij brengt Wij.land de huidige biodiversiteit op het erf in kaart. Er wordt gekeken welke mogelijkheden er zijn om dit te verbeteren. Per bedrijf wordt een advies gegeven en Wij.land helpt met het uitvoeren

Een goede beworteling is belangrijk voor een gezonde bodem en een goede bodem bevordert de beworteling.

van de plannen, die daaruit voortkomen. Ook dit is toegankelijk voor niet-pachters. Meer informatie via Eva Fransen (06-24 91 95 65 of e.fransen@wij.land). Het vervolgproject 'Van Pachter naar Partner Fase 2' wordt mede gefinancierd door de provincie Utrecht en het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (Elfpo).

POP3-subsidie geeft vaak extra zetje dat nodig is

Het flexibele afdeksysteem op het bedrijf van Paul van Lint.

'Zonder die subsidie zouden we het niet hebben gedaan', vertelt melkveehouder Paul van Lint uit Vleuten. Hij kwam in aanmerking voor een POP3-subsidie 'innovatie en modernisering van agrarische ondernemingen' voor een arbeidsverlichtende investering. Het betreft het voorzien van twee sleufsilo's van 85 bij 13 meter met een innovatief systeem dat de lasagnekuil binnen dertig minuten volledig kan afdekken om broeigevaar te minimaliseren. 'De eerste sleufsilo is in het voorjaar van 2019 opgeleverd, de tweede silo wordt komende winter gerealiseerd'. De enorme lasagnekuil van ruim 1.100 m² die Van Lint nu kan maken,

bestaat uit een stuk of acht lagen: zes à zeven snedes, een laag maïs en eventueel nog een bijproduct. Jaarrond krijgen de koeien voer dat qua samenstelling identiek is én van hoge kwaliteit. Anders dan landbouwfolie, is de kans op beschadiging van het afgedekte veel kleiner. Daardoor ontstaan geen rotte plekken en gaat geen ruwvoer verloren. Deze betere benutting pas goed in de kringloopgedachte. Een duurzaam aspect is ook dat er geen landbouwfolie en autobanden meer te pas komen, wat het milieu ontlast. Van Lint wil komend voorjaar een open dag organiseren. Houd de LaMi-nieuwsbrief in de gaten.

'Voorkomen is beter dan genezen' van start

Na de kick-off bijeenkomsten is het project 'Voorkomen is beter dan genezen' in oktober van start gegaan met twee studiegroepen van tien melkveehouders uit de omgeving van Kamerik en Woudenberg. Er wordt vooral gefocust op uier- en klauwgezondheid, vruchtbaarheid en kalveropfok.

Alle deelnemers hebben de afgelopen weken een nulmeting en hygiëne-scan op het bedrijf gehad. Er zijn monsters genomen uit de melktank (voor ziektestatus van Mortellaro en uiergezondheid) en is er een monster uit de drinkwaterbakken genomen. De analyses worden besproken met de GD en MS Schippers. Het is de be-

doeling dat de deelnemers inzicht krijgen in hun bedrijf om de infectiedruk op hun bedrijf te verlagen en de weerstand van het vee te verhogen. Dit kan voor de melkveehouder een hogere levensduur van de veestapel betekenen. Een mooie uitdaging voor de deelnemers van de groep. In een later stadium worden de ervaringen en de resultaten van de deelnemers met u gedeeld. Houd de LaMi-nieuwsbrief in de gaten.

Wilt u nu al meer weten? Neem contact op met Edith Finke, DLV advies: tel. 06 26 51 87 04. Het project is mede mogelijk gemaakt door subsidie in het kader van POP3.

Colofon

Redactie
Ingrid de Coö, Jos Geenen,
Cees de Geus, Paulien Keijzer,
Renske Klein, Ton van Schie,
Jolande Schuurman.

Programmabureau Utrecht-West
(030) 258 38 71
info@utrecht-west.com
www.utrecht-west.com

Gebiedscoöperatie O-gen
(033) 277 6390
info@o-gen.nl
www.o-gen.nl

Contactpersoon
Jolande Schuurman
jolande.schuurman@provincie-utrecht.nl

Eindredactie
Regelwerk, Loppersum

Productie
Roodbont Publishers B.V.,

Vormgeving
Heijdens Karwei, Amsterdam